

ÇAĞINI AŞANLAR

Hazırlayan : Abdulkâim KOÇIN

HARİKA BİLGİN

CİZRELİ EBÜ'L-İZZ

"Makine ve canlılarda kontrol ve haberleşmenin şartlarını ve ilkelerini belirleyen bir bilim dalı" olarak tanımlanan sibernetik üzerinde, hangi yüzyıldan beri bilimsel çalışmalar yapıldığı ya da bu bilim dalının hangi bilgiyle başladığı hususu, yaşadığımız bu bilgi çağında bile kesinlik kazanmış değil. Ancak şu bir gerçek ki, bilim tarihi kaynaklarının birçoğunda zaman zaman bu bilimin kurucusu sıfatıyla tanıtılan Descartes (1596-1650), Blaise Pascal (1623-1662), Leibniz (1646-1716) ve Roger Bacon (1214-1292)'dan çok önce bu sistemi ilk düşünenlerden biri, çağımızdan tam 8 yüzyıl önce Diyarbakır'da yaşamış olan Ebü'l-İzz'dir.

KİMLİĞİ

İsmail bin er-Razzaz el-Cezerî ya da kısaca Cezerî adı ile bilinen Ebü'l-İzz, bir pirinç tacirinin oğlu olup 12. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyılın ilk yarısında Artuk hükümdarlarının hizmetinde Diyarbakır'da yaşadı. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1136-1206 yılları kabul edilmektedir. Cezerî lâkabıyla şöhret bulmasının sebebi ise, Cezerî (ada) denilen Dicle ile Fırat arasındaki bölgede doğmuş olmasıdır.

Artuklu Türklerinden olan Cezerî, Doğu Anadolu'da İslâm uygarlığının oldukça ilerlediği, kültür faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir dönemde saraya girdi. Orada 32 yıl başmühendis olarak görev yaptı. Nureddin Muhammed ile Nasirüddin Mahmud'un hükümdar oldukları dönemlerde büyük hizmetlerde bulundu.

İLMİ KİŞİLİĞİ

Sibernetiğin kurucusu, ilk robotu yapan, bilgi sayarın babası Ebü'l-İzz, çağımızdan 8 yüzyıl önce çeşitli makine ve otomatik âletler icat etmiş ve bunları çalıştırmıştır. Bunun yanı sıra sibernetik ve oto-

Otomatik yüzen kayık ve otomatik çalgıcılar.

matik sistemin kendi kendine işlemesi konusunda yaptığı bilimsel çalışmalarıyla bugün elektronik beyin ve otomasyon denilen sistemlerin yapılmasında da katkısı bulunan Ebü'l-İzz, otomatik sistemi kurmakla yetinmeyip, otomatik olarak çalışan sistemler arasında denge kurmayı da başarmıştır. Az sonra özetle bahsedeceğimiz eserindeki resimler, şekiller, sistemler incelendiğinde ve yaşadığı çağda elektrik gücü, manyetik güç, foton veya elektromanyetik gücün bulunmadığı düşünülürken, sadece suyun basıncı, havanın itme gücü ve buhar etkisinden yararlanarak yaptığı çalışmaların ne derecede önemli olduğu anlaşılacak ve ilmi kişiliği hakkında daha sağlıklı bilgilere varılacaktır.

DÖNEMİNİN TEKNOLOJİSİNİ YANSITAN ESERİ

Cezerî'yi bilim dünyasına tanıtan ve zamanının bilim dili olan Arapça ile kaleme alınmış bu eserin adı, "el-Cami beyne'l-İlm ve'l-'amelü'n-nafi fi san'atı'l-hiyâl (Mekanik Saatlerin Teorisi, Uygulamaları, Sanatı Üzerine Bir Derleme)". Günümüzde orijinali bulunmayan bu eserin 5 tanesi Türkiye'de olmak üzere bütün dünyada bilinen 15 kopyası vardır. Türkiye'dekilerin 4'ü Topkapı, biri de Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. Topkapı'daki nüshaların biri 3. Ahmed Kütüphanesi'nde 3472 numarada kayıtlıdır.

Artuklu hükümdarı Nasirüddin Mahmud tahta geçtikten sonra (1200'den sonra) yazılmaya başlanıp 16 Ocak 1206'da tamamlanan bu eser, altı bölümde düzenlenmiş olup, özellikle ilk bölüm eşit ve eşit olmayan zamanları gösteren su saatlerini içermesi bakımından oldukça ilginçtir.

Selçukluların kılık ve kıyafetleri konusunda da bilgi veren resim ve şekillerin yer aldığı eserde, 50 kadar otomatik makine, pompa, fıskiye, su terazileri, musikî âletleri ve mühendislikle ilgili birçok âletlerin detaylı bir şekilde planları, kesitleri, işleyiş şekilleri hakkında bilimsel ve pratik bilgiler verilmektedir.